

Torbjörn Nilsson

MED HISTORIEN SOM LEDSTJÄRNA – Högern och demokratin 1904–1940

1. Demokratins motståndare sadlar om

Fram till rösträttsreformerna efter första världskriget utgjorde högern huvudkraften i motståndet mot demokratins och parlamentarismens fullständiga genomförande. Allmänna Valmansförbundet (AVF) hade bildats 1904 i syfte att dämna upp den radikala våg av liberaler och socialdemokrater som alltmer kraftfullt krävde demokrati. AVF var dock inte något reaktionärt parti, snarare reformkonservativt. Den linje som utformades under Arvid Lindmans ledning sökte därför främst avvärja motståndarna med relativt långtgående reformer som samtidigt innehöll tillräckligt starka konservativa garantier. Regeringen Lindmans framgångsrika reform 1907–1909 gav rösträtt till de flesta vuxna män. Den graderade röstskalan till första kammaren begränsades, men en 40-gradig skala garanterade även i fortsättningen en samhällsbevarande första kammare som kunde lägga in sitt veto mot vidare konstitutionella förändringar. Samtidigt var valen till båda kamrarna proportionella vilket högern hade krävt.

Även motståndet mot en principiell parlamentarism var ihärdigt från de konservativas sida. Bondetåget 1914 bekräftade förekomsten av en stark opinion, inte bara bland bönderna, för bevarandet av en självständig kungamakt vars regering inte var underställd riksdagen. Troligen hade högerens taktik varit mer framgångsrik i längden om inte världskriget och dess revolutionära efterdyningar hade kommit emellan. Efter 1918 sträckte till slut högern vapen och gav upp sitt motstånd mot demokratins fullständiga genomförande. Någon villkorslös uppslutning var det emellertid inte frågan om. En mer eller mindre långtgående kritik mot det demokratiska systemet florerade ytterligare ett par decennier inom partiet. Sådana synsätt fanns också på andra håll under den svenska demokratins första decennier, t ex inom bondeförbundet.

En lika viktig brytpunkt för högern var 1930-talets början och konflikten med de extrema grupperna inom den egna rörelsen. Huvudbekymret var det fristående Sveriges Nationella Ungdomsförbund (SNU), vars politik hade utvecklats i pronazistisk riktning. Den här gången tog partiet avstånd från de antidemokratiska krafterna, till priset av att SNU bröt med högern och därefter blev ett självständigt parti, dock utan större framgång. Konfrontationen med SNU ses i hög grad i

TORBJÖRN NILSSON

partiets egen historieskrivning som en märkesdag, en brytpunkt som definitivt visade på högerens demokratiska sinnelag.¹ Utan tvivel var avståndstagandet gentemot de fronderande ytterkantsmännen avgörande. Brytningen innebar att AVF tydligare stod upp för den liberala demokratin (och ekonomin). Det gällde att avgränsa sig gentemot SNU som från att ha varit en besvärlig samarbetspartner nu hade blivit en direkt konkurrent. En viktig åtgärd var därför inrättandet av ett lojalt, mer partianknutet ungdomsförbund, Ungsvensarna.

Denna kortfattade skildring av högerens demokratisyn under 1900-talets första decennier ger onekligen bilden av stark förändring. I det ena fallet ser vi en envis kamp mot demokratin genomförande, i det andra en demokratisk insats gentemot en framväxande högerextremism. Lindman jämförde vid 1930-talets mitt det bolsjevikiska Sovjet och det nationalsocialistiska Tyskland. Båda var diktaturer med metoder ”främmande för kristna kulturbegrepp”. Samverkan med rörelser som inte omfattade ”den fria och folkliga självstyrelsens idé” var inte aktuell.²

Två skilda historiska förlopp, två skilda vägval – så kan det hela tolkas. Ändå vill jag i den här texten driva tesen att det finns tydliga stråk av kontinuitet på ett annat plan. Inunder de skilda handlingslinjerna finns en gemensam grund, en historiesyn som kan vara nyckeln till en djupare förståelse av högerens agerande, ett korrektiv mot den bild av genomgripande förändring som annars förefaller självklar. Att den svenska höger tog avstånd från 1930-talets extremism var för övrigt av stor betydelse för den svenska demokratin. Internationellt sett har forskningen oftast bara uppmärksammat de konservativa partiernas roll i *förstörandet* av demokratin institutioner (Italien, Spanien, Portugal, Tyskland). Högerens *försvar* av demokratin har kommit i skymundan, liksom betydelsen av att en presumtiv motståndare därmed integreras i systemet.³

Ett ytterligare syfte är att problematisera beteckningarna vänster och höger för olika strömningar i och kring AVF under perioden, innefattande även några reflektioner kring utvecklingen under andra världskriget. Den syn på det svenska samhällets utveckling som den nationellt konservativa delen av högeren för fram ligger i själva verket nära socialdemokratin linje. Den andra tesen går därför ut på att det inte är framstötter från denna konservativa höger utan de starkare inslagen av klassisk liberalism som vid flera tillfällen fjärrar partiet från socialdemokratin (och samtidigt de andra borgerliga partierna). Till viss del sker detta under 1930-talet, mer tydligt under 1950- respektive från 1970-talets slut. Något förenklat uttryckt: när högeren blir mer liberal och går åt vänster (enligt franska revolutionens terminologi) ökar avståndet till socialdemokratin och vice versa.

2. Historiesynen i fokus

Med begreppet *historiesyn* riktas intresset mot den roll som tolkningen av det förflutna har för politikens utformning. Under det senaste decenniet har allt större uppmärksamhet ägnats åt frågan hur skilda historiska tolkningar växer fram –

eller snarare hur de medvetet konstrueras. Ibland kan ansatsen vara strängt konstruktivistisk. De faktiska händelser (i normalspråklig mening) som människors tolkningar bygger på ses som mindre intressanta, eller till och med ickeexisterande. Min utgångspunkt är mer försiktig, i den meningen att tolkningarna inte kan utformas hur som helst utifrån en viss händelse. Inte heller är den förhärskande historiesynen enbart ett resultat av eliters medvetna skapande av en tolkning som tjänar vissa intressen.⁴ Människors uppfattning av det förflutna påverkas också av deras egna behov och levnadsvillkor, ibland förknippade med ett begränsat historiskt skede, ibland med villkor av närmast existentiell karaktär.

De mest intressanta resultaten från senare års forskning gäller frågan om *innebörden* av de olika tolkningar som görs, *vilken roll* de har i det nationella medvetandet och hur en tolkning kan *vinna herravälde* över opinionen. Särskilt minnet av det andra världskrigets händelser har intresserat forskningen (såväl historiker som antropologer). Resultatet har blivit ett uttalat avståndstagande från mer eller mindre heroiska minnesskildringar.⁵

Termen *kollektivt minne* används gärna i denna forskning.⁶ Jag har dock valt begreppet *historiesyn* för att markera att det inte bara rör sig om minnet av händelser utan också uppfattningen om vilka drivkrafter som formar historien och vilken betydelse begrepp som till exempel framsteg, tradition och utveckling har. Ett annat skäl är att historiesyn mer tydligt förbinder allmänhetens tolkning med de professionella historikernas verksamhet. Yrkeshistorikers val av perspektiv och undersökningsområden kan antingen förstärka en allmänt omfattad tolkning eller mer eller mindre framgångsrikt kritisera den. Till skillnad från den forskning som gjorts om (omformade) minnen av andra världskrigets händelser rör det sig i mitt fall huvudsakligen om längre historiska förlopp; historiska processer och händelser som inte är självupplevda. Likheter finns dock också. I bägge fallen handlar det om kollektiva synsätt som ofta konkurrerar med andra tolkningar. Grupper inom och utanför partiet kan alltså ha andra uppfattningar om historiens gång, men dessa dominerar inte.

Anne Eriksen diskuterar i sin bok om de norska erfarenheterna av den tyska ockupationen 1940–1945 förhållandet mellan *myt* och *historia*. Myten ses här inte som en enkel feltolkning som kan avfärdas. I stället ska begreppet förstås som att händelser (faktiska eller förvrängda) lyfts ur sitt historiska sammanhang och får en allmängiltig karaktär. Innebörden är ofta mångtydig vilket gör att myten går att tolka på olika sätt. Den förmedlar dock alltid någon typ av gemensamma värden, någon typ av moraliska eller ideologiska ståndpunkter. Ett exempel från konservatismens idékrets skulle i linje med detta kunna vara ”den urgamla svenska bondefriheten”, ett begrepp vars tidsbestämning är oklar men som bär med sig ett frihetsideal som en viss samhällsklass anses vara bärare av.

I en analys av ett partis historiesyn är det nödvändigt att granska både den historiska berättelsens struktur och dess bärande idéer. Tillsammans ger de berätt-

TORBJÖRN NILSSON

telsen ett innehåll. Att knyta tolkningen till enskilda hjältar, bygga den på kontraster mellan onda och goda eller att se historien som en strävan mot en lyckligare tid ("upp stiga vi mot ljuset") har långtgående konsekvenser för berättelsens meningsinnehåll. De historiska berättelserna analyseras här främst utifrån dess *innehåll* och i viss mån *funktion*. Mindre sägs om *uppkomsten* av tolkningarna. Det rör sig huvudsakligen om ett arv från 1800-talets konservativa historiska skola och har därför ansetts falla utanför uppsatsens ramar.⁷

Historysynen inbegriper både synen på historia i mer allmänna termer – hur balansen mellan till exempel en tillbakablickande och en framtidsinriktad hållning förändras – och mer specifikt tolkningen av den svenska historien (ibland även den internationella) och partiets roll i denna. En förhoppning är att analysen därmed kan vidga den diskussion om högerpartiets utveckling som förts kring begreppsparret kontinuitet – förändring.⁸ Högerpartiet/moderata samlingspartiet är det svenska parti som mest fullständigt ömsat skinn under 1900-talet. Nästan alla klassiska paroller från 1904 (mot demokratin – för protektionism, nationalism och kulturell traditionalism) har övergetts. Min utgångspunkt är att historiesynen är mer kontinuerlig (därmed inte sagt att det saknas brytpunkter) än politiskt-ideologiska ställningstaganden. En sådan kontinuitet kan, åtminstone delvis, förklara hur ett parti som radikalt ändrar kurs ändå kan hålla samman. Särskilt för ett konservativt parti borde det annars vara bekymmersamt om ideologiska skiften gör rent hus med partiets traditionella uppfattningar. Historietolkningen rör sig oftast inom nationalstatens ramar vilket medför att en analys av historiesynen framhäver nationalismens roll, något som också är särskilt relevant för ett ursprungligen konservativt parti. Nationalismens roll för högern har diskuterats av flera forskare. Mera sällan sätts dock den aspekten i samband med frågan om demokratin.⁹

Historysynen innehåller givetvis ideologiska element, ändå är det mindre lämpligt att se begreppen som synonyma. De överlappar varandra men är inte identiska. Så kan en viss historiesyn, till exempel framhållandet av den svenska frihetstraditionen, göras av anhängare från vitt skilda ideologiska läger. Även om deras handlingsrekommendationer senare kan skilja sig åt omfattar de ändå en någorlunda gemensam tolkning av den svenska historien, eller delar av den.

Ett nyckelområde i studien är det svenska statskicketets framväxt, eller snarare hur denna tolkas och på så sätt blir ett vapen i senare politiska strider. I högerns retorik används begrepp som kretsar kring den svenska traditionens egenart: "den svenska självstyrelsetraditionen", "den svenska folkstyrelsens idé", "svensk frihetstradition", "det folkliga självstyret" eller andra variationer på samma tema. Det finns en konservativ tolkning av det svenska statskicket som går utöver den enkla uppdelningen demokrati – diktatur. Högerns historiesyn kan därför bara förstås om man därutöver för in "det svenska folkstyret" som separat begrepp. Åtminstone fram till andra världskriget är skillnaderna mellan detta och "demokrati" tillräckligt stora för att motivera en tredelad begreppsapparat: demokrati – svenskt

folkstyre – diktatur. Att skillnaderna under 1930-talet mellan de två första är på väg att suddas ut är visserligen sant, men just den processen blir bara synlig om distinktionen upprätthålls.

Skiljelinjer *mellan* olika företrädare och grupperingar inom partiet kommer i andra hand. Syftet har främst varit att formulera en helhetsbild av högerens historietolkning, den tolkning som har legat till grund för partiets ställningstagande i fråga om demokratin. Ibland poängteras dock viktiga skillnader, som till exempel den mellan Arvid Lindman och Ernst Trygger under partiets första decennier.

3. Högern och demokratin – en forskningsöversikt

Historiesynen har mer sällan lyfts fram i forskningen om högerens hållning till demokratin. Störst har intresset varit för högerens agerande under striden om demokrati vid 1900-talets början och AVF:s brytning med SNU 1934. Även ideologiska studier av högerens ledare har gjorts. En sådan är Torbjörn Aronsons avhandling där sex konservativa idétyper presenteras.¹⁰ Klassificeringen bygger på kombinationen av vissa ideologiska postulat (till exempel människosyn) och grundläggande värderingar (till exempel om rättsordningen). Ernst Tryggers¹¹ hållning klassas som *historicistisk konservatism*. Han såg regeringsformen 1809 som ett uttryck för Sveriges historiska bestämmelse och som därför måste följas efter sin ordalydelse. Genom sin hierarkiska uppfattning kan Trygger inte acceptera majoritetsprincipen eller den allmänna rösträtten, såvida den senare inte kombineras med en elitistisk första kammare. Arvid Lindman företräder en *traditionalistisk konservatism* med inriktning på det helas väl. Kärnan för Lindman är den svenska folkstyrelsetraditionen, som ger alla klasser och stånd rätten att delta i rikets styrelse. Därmed skapas nationell sammanhållning, vilket är en förutsättning för samhällets lugna utveckling. Även Gösta Bagge hamnar i den gruppen. Liksom för Lindman är inte formerna för styrelsen avgörande. Det viktiga är att innehållet ligger i linje med de svenska traditionerna. Nya styresformer, som demokrati, kan accepteras om förändringen sker stegvis och utan att grundläggande värden hotas (äganderätt, den kristna grundsynen).

Problemet med Aronsons analys är att tidsfaktorn negligeras. Samma grundbegrepp används över hela tidsperioden (från Trygger till Bohman) och eventuella förändringar av partiledarnas ideologi beaktas inte. Särskilt bekymmersamt är det i fallet Arvid Lindman vars tid som partiledare sträcker sig från 1912 (i praktiken några år tidigare) till 1935. Risken är också att den pragmatiska Lindman och den mer ideologiskt formade Bagge blir för lika när de placeras in under samma tak, traditionalistisk konservatism.

Den norske historikern Rolf Danielsen har i en studie om Hammarskjölds regeringsbildning 1914 lagt stor vikt vid Lindmans mödosamma uppbygge av partiapparaten. Trygger motsatte sig samverkan med moderata krafter och med honom som statsminister skulle Lindmans pragmatiska politik komma i skymun-

TORBJÖRN NILSSON

dan. Medan Trygger var en konsekvent motståndare till demokrati och parlamentarism (fram till 1921), ses här Lindman som en ”odogmatisk opportunist”. Lindman kunde ge uttryck för antiparlamentarism och förkärlek för det traditionella svenska regeringssystemet, men som praktisk politiker hade han redan accepterat parlamentarismen genom att avgå efter valnederlaget 1911.¹²

I aktivistorganet *Svensk Lösen* återfinns flera av de historiker och statsvetare som har en framträdande roll i denna uppsats.¹³ Främst rör det sig om den mer oböjligt konservativa delen av högern med namn som Vitalis Norström, Adrian Molin, Hjalmar Haralds, Pontus Fahlbeck och Rudolf Kjellén (även om den senares position är mera svårfixerad). Först när 1920-talets opolitiska fackmannaministärer misslyckats blev parlamentarismen ett aptitligt alternativ, i syfte att undvika ”riksdagsenvælde”. Något egenvärde hade demokratin inte. Den var bara värdefull om den bättre än andra system kunde garantera folkets och rikets välfärd. Nils Elvanders omsorgsfulla studie om Harald Hjärne betonar betydelsen av den konservativa nationalism som växte sig stark efter unionsupplösningen och fram emot bondetåget 1914.¹⁴ Hjärne framställs som den moderata konservatismens ledargestalt medan Kjellén blir den extrema riktningens portalfigur. Särskilt ifråga om nationalismens karaktär (kulturell – aggressiv) skilde de sig åt.

Störst intresse för min studie har statsvetaren Stefan Olssons avhandling *Högerns anpassning till demokratin*.¹⁵ Denna process ses som en viktig förklaring till systemets lyckosamma etablerande. Skandinavien konservativa partier gjorde helt andra vägval än syskonpartierna i centrala och sydöstra Europa. Olsson prövar tre välkända förklaringar till högerns vägval: 1. Införandet av *konstitutionella garantier* (som i reformen 1907–1909). 2. *Överförd legitimitet*, att äldre konservativa institutioner och värden bevaras (monarkin, författningen) och skänker systemet legitimitet. 3. *Samförståndstraditionen* i samhället möjliggör demokratins införande. Förklaringarna prövas i fem fall: Förslaget om en borgerlig skyddskår 1917, den parlamentariska vänsterregeringens bildande 1917, rösträttsreformen 1918, försvarsbeslutet 1925 och brytningen med SNU 1934. Däremot faller Lindmans rösträttsreform 1907–1909 utanför. Motiveringen är att den genomfördes i stort efter högerns riktlinjer och varken innebar något maktskifte eller demokratiskt genombrott. Mot det kan man invända att reformen ändå fick stora konsekvenser: en förstärkt vänster i andra kammaren, att införandet av principen om allmän rösträtt (dock endast för män) stärkte demokratins sak och att omvälvningen i vissa landsting blev stora, vilket på sikt skulle ha förändrat även första kammaren.¹⁶ Att ett så viktigt vägval som AVF:s 1907 också påverkar partiets framtida överväganden bör inte heller bortses ifrån. Högern fick därmed en reformvänlig tradition att falla tillbaka på. Modellen som Olssons studie bygger på begränsar analysen till de fall där högern tvingats anpassa sig. Som helhet blir emellertid högerns anpassning till demokratin svårare att förstå om inte de egna initiativen får sin rättmätiga plats.

Slutsatsen för Olsson blir att *samförståndsideologin* har varit mest avgörande. Vid 1920-talets mitt hade högern blivit principiella demokrater. Fram till hösten 1918 hade högern gjort sitt bästa för att motverka demokratin. 1934 gjorde man sitt bästa för att försvara den. Angående brytningen med SNU hävdar Olsson att partiets agerande byggde på en principiell uppslutning kring demokratin. Taktiska skäl räcker inte som förklaring. Han polemiserar därvidlag mot Torstendahls ståndpunkt att högern inte principiellt försvarade demokratin under perioden 1918–1934.¹⁷ Den senare menar att partiet främst skrämdes av SNU:s korporativa tankegångar. Torstendahl gör en distinktion mellan begreppen ”demokrati” och ”folkligt självstyre”. Lindman var för folkstyre, men inte nödvändigtvis för demokrati. Även om Olsson medger att det finns en viss skillnad mellan begreppen innebar Lindmans hållning ändå att de blev synonyma. Demokratin kom att uppfattas som det enda sättet att bevara den urgamla svenska traditionen av ett fritt och folkligt självstyre. Bakom brytningen låg ett ideologiskt ställningstagande som gällde nazismen som helhet.¹⁸

Forskningsgenomgången väcker vissa frågor med anknytning till min undersökning, främst hur ”det folkliga självstyret” ska förstås i ljuset av det mer omfattande begreppet historiesyn. Hur förändrades innebörden från 1900-talets början till 1930-talets mitt? Innebar avståndstagandet från SNU och den yttersta högern ett närmande till socialdemokratin?

4. Historien – ett vapen mot demokratin

Det första dryga årtiondet av AVF:s tillvaro präglades till stora delar av den politiska striden om rösträtt och parlamentarism. En höjdpunkt är bondetåget 1914 och de föregående årens uppsving för försvarstanken. Vad som kan kallas ”1914 års idéer” (stark konservatism, antiparlamentarism, försvarsvänlighet och protyska ideal) förmedlades samtidigt av en rad skönlitterära författare som Sven Lidman, Sigfrid Siwertz och Per Hallström. Flera av dem var aktiva i försvarsrörelsen och medverkade i konservativ press, till exempel Svensk Lösen.¹⁹

Tre övergripande teman utkristalliserar sig i analysen av högerns historiesyn fram till demokratins genombrott. De används ofta svepande och frikopplade från sin historiska kontext. Därmed får de rollen av överhistoriska *myter*, i den bemärkelse som inledningsvis diskuterades. Med den roll som historien har för högern blir myterna inte bara beskrivningar av något förgånget. Tvärtom används de mycket aktivt i legitimeringen av den egna politiken.²⁰

Sveriges historia sägs främst kännetecknas av en stark *fribetstradition*, ett styre byggt på inhemsk, *nationell grund* och en lyckosam politisk *samverkan kungamakt – folk*. Ofta vävs de olika myterna in i varandra, men de är ändå tillräckligt fristående för att kunna belysas en i taget.

TORBJÖRN NILSSON

Frihetstraditionen

Det går knappast att finna någon svensk konservativ akademiker under 1900-talets början som inte hyllade tesen om Sveriges unika frihetstradition. Exempel kan hämtas från Simon J Boëthius, Sam Clason, Pontus Fahlbeck, Carl Hallendorff, Harald Hjärne, Rudolf Kjellén, Adrian Molin, Vitalis Norström, Carl Axel Reuterskiöld, Gunnar Rexius och Ludvig Stavenow.²¹ Friheten anses ha mycket gamla rötter. Det talas om en tusenårig utveckling, eller om hur de germanska tingsplatserna ännu längre tillbaka i tiden grundlade denna frihetstradition. Den långa erfarenheten av frihet och nationell självständighet anses ha skapat en stark rättskänsla. När friheten hotas har folket satt sig till motvårn. Ett viktigt belägg är att allmogen aldrig kuvades på samma sätt som på kontinenten.²²

Författningen har en central plats i detta frihetsperspektiv. 1809 års regeringsform är för Fahlbeck resultatet av en tusenårig historia, "Sveriges historia omsatt i lagparagrafer".²³ Med sin maktindelning skyddar den de medborgerliga fri- och rättigheter som tidvis undertryckts. De konservativa delar den syn på 1809 års författning som dess konstruktörer själva hade. Regeringsformen undvek såväl de karolinska och gustavianska enväldenas som frihetstidens godtycke. "Båda dessa ytterligheter ville de undvika".²⁴ Balans, maktindelning och lagenlighet är nyckelbegrepp. Därmed avvisas också den personliga enväldsmakten till förmån för ett konstitutionellt styre. Likaså utgör regeringsformen ett fundament emot alla krav på parlamentarism – åtminstone om parlamentarism tolkas i dess klassiska engelska mening, en regering som parlamentet när som helst kan fälla. På konservativt håll drar man en skiljelinje mellan denna form och den hävdvunna svenska där regeringen måste ta hänsyn till riksdagen och söka samverka med denna.²⁵

AVF:s syn på medborgerliga rättigheter byggs upp via långa historiska svep. Rättigheterna anses vara äldre än både de franska (1791) och de engelska (Magna Charta 1215, Habeus corpus 1629). Grunden finns i ederna mellan kung och folk som förts vidare i landslagens kungabalk (§ 16). Därutöver har en rad speciallagar gett personlig frihet (träldom förbjöds på 1300-talet, livegenskap infördes aldrig), frihet för hem och egendom, religionsfrihet, tryckfrihet och församlingsfrihet. Dessutom nämns också petitionsrätten, rätten att bära vapen (förbjudet i vissa amerikanska stater), arbetsfrihet (att arbeta under strejk), likhet inför lagen och allas lika rätt till statliga ämbeten. Vad som är intressant är att också positiva sociala rättigheter nämns, både rätt till undervisning och till fattigvård.²⁶

Värnandet om lagen handlar dock inte bara om friheter. I Harald Hjärnes inflytelserika tolkning kräver den också ansvar och plikt-känsla.²⁷ Därmed uppstår det i denna frihetstradition också en förgrening till mer auktoritära tänkesätt. Parollen "Land skall med lag byggas" riktades åren kring första världskriget gärna mot strejkande arbetare och antimilitarisk propaganda. I valuppropet 1917 står den som första punkt. Nu gäller oron de hungerdemonstrationer och tvångsrekvisitioner av livsmedel som ägt rum. "Det lås som statsmakten för århundraden

sedan satte för bondens lada, ha oroliga och missnöjda skaror sökt spränga.²⁸ Samma år lanserade också partiet parollen ”Till kamp mot reaktionen!” Det svenska folkets urgamla frihet hade inte på länge varit så hotad. Reaktionen var synonym med socialdemokratien som uppträdde i ”frihetssträvandenas färahud”. De friheter som främst hotades var religionen, tryckfriheten, egendomsrätten och arbetsfriheten. Religionen behövde skydd mot ”det gudlösa gycklet och det råa flabbgrinet”, det vill säga skydd genom hädelseparagrafer. Tryckfriheten hade åsidosatts under storstrejken 1909 när bara arbetarpressen tilläts utkomma. Den självägande bondeklassen, som för konservatismen utgjorde nationens kärna, drabbades som tidigare nämnts av plundringar. Men tålmodet kunde ta slut: ”Vår historia kan uppvisa talrika exempel på hur svensk allmoge med egen hand tog sig rätt mot fogdars och adelsmäns förtryck.” Citatet i sig kunde vara hämtat från vänsterpressen men här ingick det i en konservativ idétradition.²⁹

Religionen, den kristna tron, har givetvis en central plats i högerens historiesyn. Att den inte har fått utgöra en egen undertitel beror på att religionen framträder i sammanhang med alla tre mytiska begrepp som här används. Religionen kan utan svårighet sättas i samband med styrelsesättets *nationella grund* och även på *samverkan kungamakt – folk* (till exempel i synen på Gustav II Adolf och Karl XII). Mest givande är det dock att behandla tron i relation till frihetstraditionen.

I samband med Gustav Adolfsdagen 1910 skriver Sam Clason om betydelsen av den evangeliska kampen.³⁰ Tönen är starkt antikatolsk. Både Gustav II Adolfs och faderns, Karl IX:s, insatser prisas. Den senare motsatte sig ”den papistiska reaktionens” försök att snärja riket i sitt nät. Kampen för den protestantiska tron byggde på landets starka religiositet ända från medeltiden. Till denna tro knöts ”omsorgen att bygga upp samhället på fasta och bestående grundvalar, på lag”. I en betraktelse över svensk historia formulerar Kjellén samma grundtanke: ”Sverige kan alltså med sanning betecknas som själva religionens och trons försvarare, på samma gång dess folk som ett mänsklighetens föregångsfolk häfvdade den religiösa toleransen i tankefrihetens namn.”³¹ Sveriges historiska roll som trons försvarare binder samman landets frihetstradition med dess känsla för lag och rätt.

Frihetstraditionen uppbådas inte bara gentemot demokratin och parlamentarismen utan också inom utrikespolitiken. Vid debatten om Sveriges inträde i Nationernas Förbund (NF) 1920 förbinds frihetstraditionen med neutraliteten. Högern hade tidigare kritiserat neutralitetsbegreppet men nu blir det ett vapen mot svensk anslutning. Trygger talar om ”svenska folkets urgamla rättskänsla” och Lindman om att ”[I]ntet land på jorden har en äldre frihet än vår, ty vår frihet räcker så långt som vår historia går tillbaka i tiden.” Dessa värden, den självbestämmanderätt och frihet som Sveriges folk i sekler kämpat för, hotades enligt högern av NF.³²

I konservatismens idévärld är en lång tradition i sig ett argument för ett bevarande. Historien har därigenom själv visat värdet av en lag, institution eller sedvänja. Nästa steg i argumentationen är att koppla regeringsformen 1809 så starkt

TORBJÖRN NILSSON

till traditionen. Därmed får det drygt hundraåriga styrelseskicket del av en tusen-årig erfarenhet. Maktindelningen i RF kontrasteras mot frihetstidens partisplit, intriger och korruption – företeelser som också den moderna parlamentarismen anses frambringa. Även rätten kan riktas mot de grupper som kräver demokrati och parlamentarism. På så sätt blir frihetstraditionen ett vapen för högern i dess kamp mot demokratins politiska frihet vid 1900-talets början.

Styre på nationell grund

Det är inte bara frihetstraditionen som utgör bevis för Sveriges annorlundahet. Styrelseskicket är i sin helhet byggt på inhemsk grund, på nationella traditioner. Därmed understryks än tydligare att utländska idéer (parlamentarism, republik) aldrig kan rota sig i den svenska myllan. Betoningen av det nationella stämmer väl överens med Aronsons begrepp ”traditionalistisk konservatism”. Rättsordningen och styrelseskicket är framvuxna i ett specifikt nationellt sammanhang. Styrelsetraditionen inbegriper de lärdomar som tidigare generationer har gjort av sina erfarenheter. Önskvärt är att styrelseskicket ligger den nationella styrelsetraditionen så nära som möjligt.³³ Värdet av det hårdnackade försvaret av 1809 års regeringsform ligger inte bara i värnandet av en frihetstradition utan också av en genom seklerna framvuxen *svensk* styrelseform. Frihetstanken är nära förknippad med den nationella traditionen. Av naturliga skäl blir det de inhemska dragen i författningen som betonas. Rudolf Kjellén talade om den som ”Sveriges politiska nationaldräkt”.³⁴ Hans Järta hade 1809 använt det dåtida klämodets språk när det gällde författningens svenska karaktär: ”Den var ej tillskuren efter någon af de samhällscostumer, som då voro moderna i det öfriga Europa, utan efter den äldriga svenska dräkten, med bondtröjan närmast lifvet.”

Tolkningen ifrågasattes emellertid av Uppsalaprofessorn i statsvetenskap Axel Brusewitz som var starkt påverkad av liberalernas kamp för folkstyre och parlamentarism. Hans historiesyn låg i linje med de källkritiska matadorernas, bröderna Lauritz och Curt Weibull: sträng källkritik med syfte att rensa bort nationalistiska förvrängningar från forskningen. För Brusewitz var regeringsformen ett resultat av kontinentala idéströmningar, främst Montesquieus maktfördelningslära med dess lagstiftande, verkställande och dömande statsmakter.

De skilda tolkningarna angick inte bara forskningen utan grep i allra högsta grad in i den författningpolitiska konflikten. Den som betonade det hävdvunna svenska och såg med skepsis på importerat tankegods motsatte sig samtidigt demokratin och parlamentarismen till förmån för Sveriges historiska arv, en stark kungamakt i spetsen för en odelad statsmakt. Brusewitz internationalistiska tolkning av 1809 förenades med 1917 års krav på parlamentarism. Författningar kunde såväl 1809 som 1917 ändras utifrån utländska erfarenheter; något självklart stöd i historien hade inte författningskonservatism.³⁵

Allmänna Valmansförbundet bildades i en tid då nationalismen stod stark.

Både tullstriden och unionskonflikten med Norge spelade här in. I sin strid för en handlingskraftig, folklig och nationell höger använde Kjellén begreppet ”nationaldemokrati”. Liksom socialdemokratin strävade unghögern efter demokrati (åtminstone innebärande allmän manlig rösträtt till riksdagen, däremot inte parlamentarism); till skillnad från hos SAP vilar uppfattningen på nationell grund. Kjellén utgick ifrån att samhällets två huvudströmningar kommer att utgöras av dessa två riktningar. På sikt kunde de komma att förenas. Liberalismen var däremot hopplöst passé och snart bortsopad från politiken.³⁶

Frihetstiden är på sätt och viss högerens favoritperiod – som avskräckande exempel. Den starkt negativa synen hade djupa historiska rötter. Ursprunget var Gustav III:s tal vid kuppen 1772, vidareförmedlat av rojalisten Sven Lagerbring och 1800-talets romantiker. Tegnér såg frihetstiden som ”den tid, som allt försökt och ingenting fullkomnat, då ingen kung och ingen ära var”. Geijer var också negativ liksom C G Malmström. Den senare, som dock var mer nyanserad och empiriskt inriktad, ansåg epoken vara ”mörkare ju närmare den nalkas slutet.” Först med Fredrik Lagerroths avhandling ”Frihetstidens författning” (1915), lanserades på allvar en slagkraftig alternativ tolkning. Mest chockerande, och en illustration av den nationella tankens inflytande, var att även Lagerroth tog sin utgångspunkt i en inhemsk tradition, frihetstidens parlamentariska experiment.³⁷

De konservativas angrepp på frihetstidens partisplittring (som ansågs hota landets oberoende), korrupktion, riksdagsvälde och reducerande av kungamakten till en namnstämpel fick en direkt dagspolitisk betydelse. Avarterna bevisade att frihet var oförenligt med riksdagsvälde, ett fritt styre med parlamentarism. Denna dystra epok frambringade ett partivälde, något som stod i strid med den svenska traditionen av stark kungamakt. ”Ett frihetsälskande folk vill i spetsen för sig se en man, icke en slaf under det ena eller det andra partiets småtyranner.”³⁸ Hela tiden likställdes frihetstiden – med dessa negativa konnotationer – med vänsterns parlamentariska system. Vanliga tillmälen var ”intriger” och ”ränker”. ”Sådan var svenskarnas första bekantskap med den s.k. parlamentarism, som vänstern nu vill ha återinförd”.³⁹ I konservativ tradition är snabba omvälvningar av ondo, likaså införandet av system som inte byggde på historiens erfarenheter. Ett sådant system var frihetstidens partistyre, och likaså gäller det de omvälvningar som ägde rum i Sveriges närhet vid världskrigets slutskede. Allt måste göras för att undvika de konvulsioner som Ryssland, och delvis även Tyskland, drabbades av.⁴⁰

Det kan tyckas motsägelsefullt att i värnandet om den nationella traditionen så tydligt ta avstånd från en epok i landets egen historia (åtminstone dess politiska system). Poängen är emellertid att det svenska lynnet, de gamla frihetstraditionerna och de historiska erfarenheterna stred mot alla extrema lösningar, vare sig från riksdagens eller den enväldiga kungamakts sida. I den konstitutionalism med rötter i 1700-talet som inspirerat är maktfullkomlighet och godtyckligt styre de stora hoten. Monarkens despoti är i grunden lik massans despoti.

TORBJÖRN NILSSON

Försöken med engelsk parlamentarism i Sverige ansågs alltså som helt misslyckade. Även om unga stater som Frankrike och Norge löpte större risker än Sverige att råka ut för denna ”banala barnalära” gällde det att vara vaksam.

”Det innebär med andra ord en ständigt lurande fara för återfall i de riksvådliga olater, som vår historia har att förtälja från ’de maktägande ständernas’ tid – Frihetstiden – och hvilka göra Pechlin till en läromästare i svensk maktfördelningslära, som man aldrig med framgång återoppar.”⁴¹

Hänvisningen till C F Pechlin (1720–1796) var knappast någon slump. Kring denna frihetstida politiker med skiftande rykte (bland annat misstänkt för inblandning i mordet på Gustav III) utbröt i mars 1909 en livlig debatt i andra kammaren och därefter i tidningspressen. Affären är utredd av Sven Ulric Palme och ska här bara refereras i all korthet.⁴² Sakfrågan gällde riksdagens (eventuella) rätt att inhämta upplysningar från förvaltningen utan att gå via regeringen (regeringsformen § 46). Snart nog kom debatten i stället att gälla tolkningen av frihetstiden och därmed också frågan om parlamentarismen.

Carl Carlsson Bonde, whigaristokrat och fredskämpe, var medlem av liberala samlingspartiets förtroenderåd. I sin argumentation för riksdagens rätt drog han i positiva ordalag paralleller till frihetstiden. Mest anmärkningsvärt var att han citerade Pechlin som, eventuellt emot talarens avsikt, därmed inplacerades bland frihetstidens stora män som Arvid Horn. På grund av den parlamentariska taktik som Karl Staaff infört fick Bonde instämmanden från 79 liberaler. Presskampanjen mot Bonde kom därmed att rikta sig mot hela partiet, och mot Staaff som ledare. I *Stockholms Dagblad* kallades Pechlin ”principlös partigångare” i denna ”namnstämpelns tidevarf”. Senare tillkom att Pechlin varit en landsförrädare som tagit emot ryska mutor. Kampanjen spreds över landet, något som inte Bondes omfattande justering av riksdagsprotokollet kunde förhindra. Senare infördes också Anjalamotivet i debatten, förrädiska krafter som ville ge vika för Ryssland. Frågan kopplades också samman med de hätska angrepp som gjordes på Karl Staaff och dennes påstådda landsförrädiska verksamhet.

Liberalerna försvarade inte Pechlin men slöt liksom Dagens Nyheter upp kring den positiva grundsynen på frihetstidens partiliv gentemot den traditionella, konservativa uppfattningen. Intressant nog delade socialdemokratin i det stora hela den konservativa synen på frihetstidens korrumpierade partiliv. I sakfrågan, riksdagens rätt att vända sig till myndigheterna, stod man däremot på samma sida som liberalerna.⁴³

Tolkningen av frihetstiden är ovanligt belysande eftersom det finns konkurrerande uppfattningar. Högern hade länge tolkningsföreträdare med sin kritiska syn. Litteraturvetaren Martin Kylhammar har hävdade att Verner von Heidenstam troget följde högerns tolkning, men att denna blivit en genre som närmast automatiskt följs och därför inte kan användas som källa till författarens egen världsåskådning.⁴⁴ Från 1911 började liberalerna att utmana denna hegemoniska tanke. Fri-

hetstiden kunde ses som ett uttryck för att parlamentarismen inte var en främmande idéimport utan vilade på svensk tradition. Medan högern såg epoken som en avvikelse från urgamla svenska frihetstraditioner blev den i vänsterns retorik en historisk förebild. För att vänsterns argumentation skulle fungera krävdes en positiv tolkning av frihetstidens parlamentariska liv, något som liberalt orienterade akademiker (Nils Alexandersson, Fredrik Lagerroth) senare kunde underbygga.⁴⁵

Samverkan kungamakt – folk

En klassisk kungsådra i svensk historietolkning är den förtroendefulla samverkan mellan kung och folk som anses ha burit upp landet. Redan Erik Gustav Geijer (1783–1847) hade denna allians som tema. Adeln däremot sågs som kosmopolitisk, opålitlig och som företrädare för egenintresset.⁴⁶ Engelbrekts bondeherrar, sturarna, Gustav Vasa, Karl IX, Gustav II Adolfs trofasta soldater, Karl XI:s reduktion, Karl XII:s nära band med sina soldater samt Gustav III:s stöd från de ofrälse 1789 är historiska exempel som ständigt återkommer.

Temat aktualiseras självfallet under försvarstriden och kring bondetåget 1914.⁴⁷ Här knyts den historiska tolkningen på ett mycket handfast sätt till dagsaktuell politik. Åter blir bönderna monarkens främsta stöd när fosterlandet är i fara. Bondetåget anses ha återupprättat den svenska kungamaktens sjunkande prestige och kunnat ”tjäna till befastande af det urgamla bandet mellan konung och folk”.⁴⁸ I tidskriften *Vårdkasen*, föregångaren till aktivisternas *Svensk Lösen*, hyllades bondeklassen som den nationella traditionens väktare. Bönderna hade försvarat rätten och friheten gentemot herremannavälde och utländskt förtryck. Ett förtroendefullt samarbete konung – allmoge sades uttrycka ”den bästa traditionen i det svenska statsskicket historia”.⁴⁹

Högerns användande av Karl XII-gestalten under åren kring första världskriget är väl känd av forskningen. Ett viktigt tema i tolkningen av Karl XII är rättstanken. Hjärne lade tonvikten vid att Karl XII var en målsman för den ”suveräna statsmaktens rätt att häfva sig själf emot hvilken angripande maktkombination som helst”. Karl XII kämpade inte bara för Sveriges sak utan för den rätt som höll samman Europa och fördröjde maktpolitikens fullständiga urartning. Europas kultur värnades gentemot en ”från öster barbariserad kultur”, representerad av Ryssland och Turkiet.⁵⁰ På så sätt kan Karl XII-tolkningen också diskuteras utifrån den tidigare avhandlade urgamla *svenska frihetstraditionen*. Mest givande är dock att sätta den i samband med förhållandet *kungamakt – folk*. När segerherren från Narva åter sattes på piedestal skrudas bondetågets allmoge i karolinernas uniformer medan Gustaf V – med viss möda – åtminstone symboliskt får överta Karl XII:s enkla soldatkappa.

Jarl Torbacke har undersökt Karolinska Förbundets roll inom försvarsrörelsen kring första världskriget. Den politiska renässans som låg bakom bildandet av förbundet hade ett tydligt politiskt bisyfte. De flesta av de konservativa historiker och

TORBJÖRN NILSSON

statsvetare som tidigare har nämnts i denna uppsats fanns med i förbundet (liksom även en del liberaler). Karl XII som under 1800-talet setts med kritiska ögon, som ansvarig för stormaktsväldets fall, mobiliserades nu för att främja försvarets och kungamaktens sak.⁵¹ Fördömandet av frihetstiden ses av Erik Lönnroth som en reflex av Karl XII-renässansen. En stark personlig kungamakt som vände sig direkt till folket stod emot ett korrumpert system med partiklickar och korruption.⁵²

För Harald Hjärne och hans krets innebar Karl XII-renässansen att sympatierna för Tysklands sak under första världskriget stärktes. I centralmakternas kamp igenkände man de karolinska förfädernas bragder. ”Tyskarna och deras bundsförvanter kämpa nu för samma mål, som fordom Sverige, övergivet och motarbetat, icke kunde uppnå”.⁵³

Samtidigt finns det en spänning mellan högerns användande av Karl XII-myten och dess försvar av 1809 års regeringsform. Den senare var ju direkt avvisande till det karolinska (och gustavianska) enväldet. När demokratin och parlamentarismen var på väg att segra 1918 avvisade Kjellén de långtgående konsekvenserna av att följa i Karl XII:s fotspår: ”Som politiskt ideal är Karl XII död för oss. — — Men som moraliskt ideal lever han idag och alla dagar.”⁵⁴

Ändå tillhörde Kjellén dem som starkast slog vakt om 1809 års maktindelning. Hjalmar Haralds, en av grundarna till den högernationella tidskriften *Det Nya Sverige*, attraherades av Bismarcks kraftfulla ledning och motsatte sig alla eftergifter för parlamentarismen. Adrian Molin tillhörde också den mer auktoritära riktning som ogillade Lindmans pragmatism och riksdagsmanövrar. Det finns nyanskillnader inom högern och likaså förändringar över tid. Åren mot 1914 växte sig antiparlamentarismen allt starkare.⁵⁵

Högern gynnades av den utomparlamentariska aktivitet som ledde fram till pansarbåtsinsamlingen och bondetåget 1914. Problemet var att försvarsrörelsen innehöll extrema element som ville gå längre än vad Lindmans moderata höger kunde gå med på. Några siktade på att ställa folkrepresentationen helt åt sidan, att åstadkomma en reell återgång till det karolinska enväldet. En folkstat, där en enväldig kung samverkade med folket, skulle ersätta den nuvarande partistaten. Kritik kunde därmed riktas även mot högerns ledning som var mer pragmatisk, särskilt dess representanter i andra kammaren.⁵⁶ För Lindmans höger gällde fortfarande den konstitutionella maktbalansen i linje med 1809 års system, ett system som i sin tur hade skapats av en tusenårig svensk utveckling. Även Hjärne och andra forskare distanserade sig från den propagandistiska inriktning som militärerna inom Karolinska Förbundet utvecklade. Någon fungerande mötesplats mellan forskare och allmänhet blev därför inte förbundet.⁵⁷

5. Historien – ett vapen för demokratin

Vid 1930-talets början växte de totalitära strömningarna sig allt starkare runt om i Europa, både i form av fascistiska eller nationalsocialistiska grupper och inom de

existerande konservativa partierna. Särskilt ungdomsorganisationerna påverkades, vilket kan ses som en parallell till den revolutionära vänster som hade vunnit herravälde inom SAP:s ungdomsrörelse halvtannat årtionde tidigare.

Sveriges Nationella Ungdomsförbund hade bildats 1915 och verkade som en självständig organisation i nära samverkan med AVF. Under 1920-talet gick SNU starkt framåt. Medlemsantalet som 1927 begränsades till drygt 6 000 var 1929 uppe i 31 000 och 1932 i ca 40 000.⁵⁸ Fram till dess hade man någorlunda lojalt stött högerpolitiken men med omvälvningen i Tyskland ökade SNU:s aptit på självständighet samtidigt som de tyskvänliga tongångarna blev allt tydligare.⁵⁹ Diskussionerna mellan SNU och AVF fram till den definitiva brytningen våren 1934 rörde främst organisatoriska frågor: Skulle till exempel SNU förmås att införa en övre åldersgräns eftersom man annars tenderade att bli ett konkurrerande parti? 1933 var bara 37 % av medlemmarna 25 år och yngre medan 20 % var över 35 år.⁶⁰ Bakom frågor om organisation och förpliktelser gentemot AVF låg emellertid hela tiden politiska spänningar. Det var just för att åsiktskillnaderna ökade som organisationsfrågor blev viktiga. Den historiesyn som AVF ger uttryck för under 1930-talets början och mitt blir därför en viktig utgångspunkt för att förstå partiets handlingslinje gentemot de extrema grupperna inom den egna rörelsen.

Historisk kontinuitet

Inom alla tre områden som undersökts finns en slående likhet jämfört med AVF:s historiesyn kring första världskriget. Grundtankar som den urgamla *frihetstraditionen*, ett styre på *nationell grund* och den fruktbringande *samverkan kungamakt – folk* återfinns också vid 1930-talets början. Någon utförlig redovisning är därför inte nödvändig, endast några belysande exempel där de olika aspekterna vävs samman.⁶¹

Gösta Bagge, som övertog partiledarskapet efter Lindman 1935, anslöt sig till Hjärnes syn på det svenska styrelseskickets utveckling. Han slog vakt om den legalbyråkratiska förvaltningsmodellen och avvisade korporatismen. Planhushållningen, ett hot som inte var framträdande 20 år tidigare, kritiserades från ett konservativt frihetsperspektiv.⁶² I Baggés traditionalistiska konservatism är styrelseskicket sprunget ur den nationella traditionen med djupa bottnar i landets historia.⁶³

Erik Arrhén, unghögerman och Kjellénbeundrare, var aktiv i SNU men tillhörde den partilojala delen. Liksom många andra vid denna tid, inte bara konservativa, stod hos honom parlamentarismen ganska lågt i kurs. ”Snarare synes man kunna spåra en återgång till andan i landslagens formulering: svear äga konung taga, så ock vraka”. Problemet var demokratins oförmåga att ”skapa en auktoritativ ledning”.⁶⁴ Med historiska hänvisningar pekade han på riksdagens ökade makt, något som också präglade frihetstiden. ”Läget synes nu åter kräva kombinationen konung och folk kontra riksdagen för att tvinga denna till moderation.”⁶⁵

TORBJÖRN NILSSON

Ivar Anderson, partilokal SNU-ordförande 1931–1932, betonade också den tusenåriga självstyrelsens roll. Med udden riktad mot protyska strömningar skrev han: ”I vår egen författningshistoria finnas förebilder, som snarare borde vara vägledande för oss än diktaturländernas av nödtvång framdrivna styrelseformer.”⁶⁶

Förbundsorganet *Medborgaren* upplåter mycket utrymme åt frågan om sambandet kung – folk under 1930-talet. I en ledande artikel 1932 hänvisas till Geijers ”Odalbonden” och den gammalgermanska uppfattningen om det intima förbundet mellan kungamakten och allmogen till skydd för fosterlandet. Även om kungamakten förlorat en del av sitt inflytande var denna allians med allmogen fortfarande levande: ”Ingenstädes vinner en vädjan till förmån för hävdandet av det samlade folkets historiska uppgift en sådan genklang som bland invånarna på hemman och gårdar runt Sveriges landsbygder.”⁶⁷ Året efter får Geijer åter träda i konservatismens tjänst.

”Kanske ingenstädes på vår jord är känslan för medborgerlig frihet så fast rotad som hos det svenska folket. Den är ett med blodets puls i våra ådror och vindens lek kring våra slätter, skogar, kuster och berg. — — — ’Var bonde var en kung för sig’, sjunger Geijer som uttryck för bondedemokratins förutsättningar.” I de totalitära diktaturernas tid gällde det att slå vakt om den urgamla svenska friheten. ”Måhända skall det en gång bli den svenska konservatismens stora uppgift att samla folket kring frihetens heliga sak, den frihet, som Engelbrekt en gång värnade i spetsen för de svenska bygdelandskapens bondehärar, som Sturarna blödde för och Vasarna gävo fasthet och form.”⁶⁸

Viktigast i sammanhanget är dock Arvid Lindman vars sista stora insats i svensk politik var brytningen med SNU (Lindman omkom i en flygolycka 1936). I hans tal 1933–1934 återfinns den historiesyn som tycks vara ett kontinuitetsdrag hos högern under dess första decennier. Lindman markerar själv kontinuiteten genom att i Delsbo 1933 citera sitt eget tal från 1906:⁶⁹

”Jag tänker på, huru nära våra vanor och föreställningar sammanhånga med gamla svenska seder, huru våra lagar och institutioner utvecklats sig fritt och otvunget, men dock hand i hand med nationens egen utveckling, huru de, så att säga, framsprungit ur och vuxit samman med folket självt, så att det enas karaktär danats och formats efter det andras”.

Lag och frihet var dock nära förknippade. Sveriges nationella blomstringstider sammanföll med skeden då lagen aktats högt:

”Så var det redan, när Engelbrekt i spetsen för de svenska bondehärarna bekämpade det utländska fogdeväldet och dess oförrätter mot menige man. Så var det när Gustav Vasa inledde sin nationella frihetskamp, som nådde även Hälsingland och dess befolkning, och sedermera murade grunden till vårt nuvarande svenska samhällsskick. Så var det ock under Gustav Adolf den stores tid. Jämsides med striden för den hotade protestantismen pågick inom Sverige ett målmedvetet arbete till rättsordningens stärkande.”

Och han summerar sedan dessa historiska erfarenheter på ett i denna uppsats numera välkänt sätt: ”Den folkliga självstyrelsen är med andra ord vår naturliga livsform”.

Att det svenska riket genom historien försvarat frihet och rätt återkommer också som viktigt tema inom den konservativa delen av Finlandsrörelsen några år senare. Inom förbundet ”Nordens Frihet” verkade konservativa akademiker med påbrå från Hjärne som Nils Ahnlund och PG Andreen. I ett uppprop för Finlandsvilliga kom denna syn tydligt fram: ”Svenskar! Söner av ett folk som sedan mer än 1000 år tillbaka värnat frihet och rätt i Norden – nu är stunden kommen att åter lyfta svärdet mot gudlöshet, hat och slaveri!”⁷⁰

6. Konservatism och nationalsocialism

I högerens direkta polemik mot nationalsocialismen framstår vikten av de tre historiska myterna än tydligare. Tillsammans utgör *frihetstraditionen*, styret på *nationell grund* och den historiskt beprövade *samverkan kungamakt – folk* en ideologisk sköld mot de totalitära läroerna, på samma sätt som de tidigare använts gentemot den fulla demokratin och parlamentarismen.⁷¹

Nationalsocialismen tog inte hänsyn till ”det svenska folkets starkt utvecklade förmåga av självstyrelse och djupt rotade misstro mot godtycke och byråkrati.”⁷² Liksom vid flera andra tillfällen binder Ivar Anderson här ihop frihetstraditionen med det nationella arvet. Den nationella anda som måste ingjutas ska hämtas från svenska källsprång, skrev också *Medborgaren*: ”Diktaturtanken är oförenlig med vårt historiska samhällsskick, som av ålder vilar på lagfaren frihet och folklig självstyrelse.”⁷³

Vad som är framträdande i högerens argumentering under 1930-talet är att kritiken mot nationalsocialismen också vänds mot socialdemokratin. Regeringspartiets ”övergrepp och maktmissbruk av en organiserad klasspolitik” var också en form av diktatur, ”lika frihetsfientlig, lika stridande mot det svenska rättssamhällets principer som de läror, vilka predikas av nationalsocialisternas svenska eftersägare.”⁷⁴

Att högern vände sig mot tidens planhushållningsidéer, hos såväl SNU som socialdemokratin, bör ses i sammanhang med partiets betonande av friheten. Även om planerandets och reglerandets effekter i form av ineffektivitet och byråkrati också framhölls är frihetsmotivet lika vanligt. Arvid Lindman hävdade att det fanns påtagliga beröringspunkter mellan nationalsocialisternas och socialdemokratins ”statsförmyndarskap” där individuella initiativ förkvävdes. För Lindman stod högerens program helt på nationell grund. De extrema idéer som hämtats från Tyskland ansågs som oförenliga med svensk tradition, med svenskt kynne. Likaså angreps nationalsocialisternas negativa syn på kristendomen. Den ”vill vara en ny världsåskådning, inför vilken allt annat måste vika. Vi konservativa känna blott en allom bjudande världsåskådning: kristendomen”.⁷⁵

Polemiken mot SNU och nationalsocialismen drevs i *Medborgaren* med stark

TORBJÖRN NILSSON

kraft 1933–1934. Det innebar inte att SNU betraktades som lika farligt, men dragningen åt Tyskland och Italien ledde rörelsen fel. Även Mussolinis Italien drogs in i debatten. Där hade de lokala styrelseformerna upphävts, vilket stod i bjärt kontrast till det svenska lokala självstyret. Gentemot diktaturanhängarnas ”klingande tal på tyska, polska eller ryska” påpekade högerorganet att ”folkets stora massa har en egen *svensk* instinkt, som icke harmonierar med de läror, man predika”.⁷⁶ När brytningen med SNU hade ägt rum publicerades flera artiklar om de politiska motsättningar som låg bakom konflikten. Där avvisas inte bara nationalsocialismens ras- och författningsspolitik utan också ”dess dubiösa sociala och ekonomiska program”.⁷⁷

Liksom tidigare finns också i kritiken av nationalsocialismen ett värnande av monarkin, den styresform som blivit ”den högsta symbolen och den starkaste garantin för friheten och ordningen i landet”. Med kungadömetts hjälp kunde en nationell enhetspolitik föras, en politik som i motsättning till klasstänkande och intressepolitik skulle gagna hela folket.⁷⁸ Klasspartierna och klasspolitiken måste bannlysas och den svenska folkstyrelsen återställas på folkgemenskapens grund, ansåg AVF. Därmed möjliggjordes också en stark regering, ”hägnad av vår gamla svenska kungamakt, som nazisterna söka dra ned genom tarvliga utfall”.⁷⁹ Ändå är det otvivelaktigt så att appellerna till en självständig kungamakt är svagare än tjugo år tidigare då borggårdskrisen utspelades och parlamentarismen ännu inte slagit helt igenom.

I stort överensstämmer slutsatserna här med en jämförelse mellan konservatism och nationalsocialism utförd av statsvetaren Erich Wittenberg 1942. Han betonar där den nationella kraften inom konservatismen liksom kristendomens centrala roll. I en direkt jämförelse mellan de båda systemen framhåller han att nationalsocialismen vill skapa en politiskt, kulturell och socialt enig nation. Den är framåtriktad och vill frambringa en ny heroisk människa. Ledarkulten är ett annat centralt tema. En avgörande skillnad gentemot konservatismen är att man inte anknyter direkt till det förflutna. ”Tredje riket” är ett framtidssamhälle, skapat genom revolutionär förvandling. Allt betraktas ur nuets perspektiv. Den kristna tanken om hänsyn till den svage förhånas, liksom den trygga, borgerliga värld som konservatismen vill slå vakt om. Nationen blir en ”dynamisk politisk viljegemenskap på rasens grund” medan kulturnationen förkastas. Individens ska uppgång i folkets helhet, någon individuell sfär kan inte garanteras.⁸⁰

Konservatismens strävan att förstå varje företeelse utifrån dess historiska förutsättningar blir, vilket är tydligt i den svenska högerns fall, ett värn mot totalitära strömningar. En viss sympati för delar av det tyska programmet kan utan tvivel skönjas. Men betonandet av skilda länders särart gjorde att de tyska erfarenheterna inte kunde överföras till Sverige. Högern behövde inte göra någon nytolkning av historien, inte formulera någon ny historiesyn, utan kunde med bevarad kontinuitet avvisa de nya idéerna.

Brytningen AVF – SNU

Motsättningarna mellan Valmansförbundet och högerkritikerna ledde 1934 till en brytning.⁸¹ Innan dess hade man dock försökt att integrera de nationella strömningarna. ”Högerfront”, en fosterländsk och demokratisk paraplyorganisation, bildades 1933 och drog stora skaror till möten med hotet från socialismen som bärande tema. Det är rimligt att tolka det som att Lindman våren 1933 ännu inte syftade till en brytning med SNU.⁸²

Rolf Torstendahl har, i polemik mot Eric Wärenstam, angett SNU:s planhushållningsidéer som huvudförklaring till brytningen.⁸³ Stefan Olsson hävdar däremot att Lindman betonade de ekonomiska motsättningarna av taktiska skäl. Uppslutningen kring ett fritt näringsliv var mindre kontroversiell inom partiet än ett helhjärtat ställningstagande för demokratin. Lindman har för övrigt själv vidimerat att han dagligdags fick brev med uppmaningar om att partiet inte skulle vara så avvisande mot nationalsocialismen.⁸⁴ Utifrån föreliggande undersökning ligger det närmast till hands att instämma i Olssons slutsats att planhushållningsfrågan var en del av den större frågan om det politiska systemets utformning. När Lindman kastade ut unghögern gällde det hela det nazistiska paketet.⁸⁵ Motsättningarna mellan nationalsocialismen – och dess svenska sympatisörer eller halv-sympatisörer – gällde såväl författningen, medborgerliga rättigheter, kristendomen och kungamakten som näringslivets frihet. Som tidigare har visats fanns det också en frihetsdimension i planhushållningsfrågan. Allmogens frihetssträvanden genom seklerna bands samman med näringslivets krav på frihet från statligt tvång. Särskilt Gösta Bagge pekade på planhushållningsutopins negativa resultat i Tyskland och Sovjet, och på dess oförenlighet med Sveriges historiska tradition av självstyre och medborgerlig frihet.⁸⁶

Högerns företrädare kunde hävda att nationalsocialismens framväxt var förståelig. Ett berättigat missnöje med Versaillesfreden och den ekonomiska misären i Tyskland låg bakom Hitlers framgångar. De goda sidorna i läran hade dock konservativa sedan länge framfört – klasspolitikens bekämpande och uppbygget av en ny nationell anda. Nationalsocialismens andra ideal skapade dock inga förhoppningar om rörelsens positiva bidrag till samhällsbygget.⁸⁷

Inledningsvis betonades värdet av att laborera med tre begrepp i analysen av högerns syn på styrelseskicket: *demokrati – svenskt folkstyre – diktatur*. Min huvudpöäng är att högern såväl åren kring första världskriget som 1933–1934 byggde sin politik på de historiska myter som rymdes inom begreppet det svenska folkstyret (eller varianter på denna beteckning). I det ena fallet var demokratin huvudmotståndare, i det andra nazidiktaturen och dess svenska företrädare. Det innebär dock inte att diktaturtanken var alternativet 1914–1919 eller att demokratin var självklar 1934. Samtidigt bör det påpekas att högerns syn inte var helt oförändrad mellan dessa tidpunkter. Bland de mer moderata och pragmatiska högermännen inneslöt demokratin alltmer i det svenska folkstyrets traditioner.⁸⁸ Med en sådan

TORBJÖRN NILSSON

evolutionär syn kunde också den moderna demokratin sammanknytas med historiska företeelser, alltifrån forntidens bondesjälvstyre, Engelbrekt och Gustav Vasa till 1800-talets konstitutionalism. När Torstendahl respektive Olsson hävdar att ställningstagandet till demokratin 1934 var taktiskt respektive principiellt grundat skulle jag vilja formulera svaret på ett tredje sätt: Ställningstagandet *gentemot diktaturen* byggde på en principiellt grundad, sedan länge omhuldad historiesyn. Däremot var stödet *för demokratin* inte villkorslöst (vilket också är Torstendahls ståndpunkt). En grundförutsättning var att demokratin inte kom i konflikt med den nationella styrelsetraditionen. Det finns flera uttalanden av ledande partimän som speglar denna distansering.

Ett tema i denna villkorliga anslutning är nödfalldiktaturen. För Lindman är en sådan ingen lösning, men tanken avfärdas inte helt: "Sådana situationer kunna till äventyrs uppkomma på nytt, det är sant, men tanken att upphöja diktaturen till ett idealtillstånd att sträva efter strider mot den svenska allmogens djupaste insikter".⁸⁹ Ivar Anderson går 1934 längre: "Diktaturen kan i ett västerländskt samhälle, där folket nått en viss politisk mognad, aldrig vara annat än en övergångsform, en nödfallsutväg, betingad av särskilda förhållanden, som dess bättre ännu icke äro för handen i vårt land. Därmed är inte sagt, att varje möjlighet av en diktaturperiod även i vårt land är utesluten." Något senare relativiserar värdet av demokratis former, samtidigt som socialdemokratin beskrivs som ett absolutistiskt hot: "Dess nuvarande former, oinskränkt rösträtt, parlamentariskt styrelsesätt osv äro icke heliga, de kunna förändras utan att därför folkstyrelsen behöver offras. Men jag är alldeles övertygad om att vårt folk icke vill överlämna sig till en absolut och okontrollerad regeringsmakt, även om den nu framträder under landsfaderlig skylt."⁹⁰

Gösta Bagge uppehöll sig ofta vid demokratis problem. Han ansåg att det inom det demokratiska styrelseskickets ram uppstått hot mot den historiskt framvuxna samhällsordningen. En socialistisk samhällsomvandling, i tysk eller sovjetisk tappning, skulle kunna bli en följd av den allmänna rösträtten. En sådan utveckling bröt mot den svenska självstyrelsetraditionen, även om demokratis formella ramar bevarades.⁹¹ Krisuppgörelsen 1933 och den socialdemokratiska valsegern och koalitionen med bondeförbundet 1936 fick högerns kritik mot undergrävandet av folkstyrets traditioner att tillta. Bagge talade om en stark maktkoncentration och att en "faktisk diktatur kan trivas i många former". SAP:s demonstrationer jämförs med Hitlers propagandastil och demokratis svagheter tycks vara enorma: "Demokratin har fört med sig partierna, partiväldet har urartat och nått en stabil makt i samhället, och sedan är det den ledande klicken inom det härskande partiet, vars värde representerar det s.k. demokratiska styrelsesättet."⁹²

I linje med vad som tidigare har sagts bör inte uttalandena ses som ett flirtande med diktaturen. Alla tre tog avstånd från nationalsocialismen. I stället är det myten om det traditionella svenska folkstyret och skepsisen mot partier, parlamenta-

rism och klassmotsättningar som skiner igenom. Myten är inte längre dominerande, i mångt och mycket kan demokratin integreras med folkstyrets ideal, men tillräckligt märkbar för att influera högerens agerande.

7. Högern och socialdemokratin

De händelserika åren vid 1930-talets mitt drev högern i liberal riktning. Demokratins idéer stärktes, även om reservationerna mot systemet fortfarande fanns kvar. Den ekonomiska liberalismen fick en starkare ställning, delvis till följd av den agitation som fördes av nationalekonomerna Eli Heckscher, Gösta Bagge och Gustav Cassel i den partiet närstående *Svensk Tidskrift*.⁹³

Samtidigt med liberaliseringen förefaller avståndet till SAP att ha ökat. När högern mer tydligt accepterade demokratin och parlamentarismen kom socialdemokratin att utmålans som ett hot mot dessa värden, vilket delvis var en fortsättning på den tidigare periodens varningar för att SAP hotade det svenska folkstyrets traditioner. Ett favorittema var kritiken mot klasspartierna (SKP, SAP och delvis även bondeförbundet). Endast partier som företrädde hela befolkningen och helhetsintresset ansågs vara demokratiska.⁹⁴ Den blivande partiledaren Jarl Hjalmarson delade ännu 1937 in partierna i två huvudgrupper efter val av propagandametoder. Till den ena hörde socialdemokrater, bolsjeviker, nationalsocialister och fascister, till den andra den ”nationella demokratins kärntrupper”. Den avgörande skillnaden gick mellan de förra kollektiva rörelserna och de senare som byggde på den enskildes övertygelse.⁹⁵ Särskilt fackföreningsrörelsen angreps: ”Det är icke det röda klasskampssamhället, som vi slå vakt om, utan det samhälle, där friheten av ålder aktats högt och menige man känt sin rätt tryggad – även om han icke varit försedd med fackföreningsbok.”⁹⁶

Med socialdemokratins maktövertagande kunde också kritiken mot de statliga regleringarna skärpas. Undantaget var förstas jordbruket där högern själv var drivande i branschens reglering. Krisen i början av 1930-talet tolkades utifrån liberalismens harmonilära, kompletterat med moraliska förhoppningar. Depressionen skulle sanera ekonomin och dessutom åstadkomma en moralisk pånyttfödelse. Det gick inte att leva över landets tillgångar. Inom arbetslöshetspolitiken propagerade AVF för en liberalare lösning. Socialdemokratin ansågs omfatta en övertro på staten och misstro mot företagarna.⁹⁷

1930-talet var i högsta grad ett antiliberal decennium. Förutom de auktoritära systemens frammarsch skakades också den ekonomiska liberalismen av depressionen som medförde skyhöga arbetslöshetsprocent och sänkt standard i de flesta länder. Den demokratiska delen av svensk höger gick dock åt motsatt håll, dels som en följd av brytningen med SNU, dels genom att socialdemokratins stärkta ställning (via kohandeln) möjliggjorde keynesianism och ökade krav på reglering och planhushållning.

TORBJÖRN NILSSON

Nils Wohlin: liberalismen som huvudfiende

Förhållandet mellan högern och SAP kan ta sin utgångspunkt i Nils Wohlin (1881–1948), trots att denne under huvuddelen av sin politiska bana representerade bondeförbundet.⁹⁸ För Wohlin stod hela tiden medelklassproblemet i centrum. En samling av dess krafter måste ske utifrån böndernas organisering, där särskilt jordfrågan var avgörande. Wohlin ogillade högerens acceptering av parlamentarismen, vilket gjorde att han anslöt sig till bondeförbundet (i riksdagen 1921–1923). Tidigt fanns också en tydlig antikapitalism i hans förkunneelse, liksom en starkt konservativ syn i ras- och befolkningsfrågan. Wohlin som alltid var mer trogen sig själv än sina partier var 1923–1925 handelsminister i Tryggers ministär och närmade sig successivt högern under regeringstiden. 1927 bröt han helt med bondeförbundet och invaldes året efter i andra kammaren på ett högermandat. Efter att ha tjänat som finansminister 1928–1929 (offrades av partiet under en svårhanterlig bankkras) stärktes hans position inom högern där särskilt SNU påverkades av Wohlins konservativa brygd av nationalism, antiparlamentarism, antiliberalism och socialt progressiva idéer.

Med krisuppgörelsen 1933 och partiets liberala positionsflyttning skar det sig dock mellan Wohlin och AVF. Wohlin kom att stödja krisuppgörelsen och återgick till bondeförbundet efter en tid som politisk vilde. Den slutliga uppgörelsen med högern skedde vid det s. k. Godegårdstalet sommaren 1935.⁹⁹ I sitt tal betonade Wohlin nationalismen och antikommunismen samtidigt som storfinsans och liberalismen angreps. Vad som krävdes var socialpolitiska reformer som kunde skapa en "folkgemenskap". Wohlin anslöt sig aldrig till SNU, eller Sveriges Nationella Förbund, som förbundet döptes om till. Däremot höll han föredrag på organisationens konferens 1940. Tillsammans med Norström och Kjellén sågs han också som en av SNF:s idégivare.

Vad som är intressant med Wohlins partibyten (snarare än åsiktsbyten) är att ställningstagandet till krisuppgörelsen också medförde en mer positiv syn på socialdemokratin. Det gällde inte de socialiseringsidéer som fanns inom partiet, men däremot tankarna om en mer planmässig ekonomisk politik. Även organisationernas inflytande, däribland fackföreningarnas, accepterades i denna nya kollektiva tid. Liberalismen sågs som historiskt utdömd. Hans viktigaste uppdrag under det röd-gröna samarbetets tid blev ordförandeskapet i Befolkningskommissionen som tillsattes 1935. Frågan om den svenska folkstammen och bondeklassens överlevnad hade länge engagerat Wohlin. I hans resonemang ingick utan tvivel rasistiska tongångar om "rasdegeneration". Därmed anknöt han också till de tankar som hade vuxit sig starka inom SNU.

Den jordförvärvslag som infördes 1945 bar i mycket Wohlins signatur. Högern och folkpartiet såg den däremot som ett ingrepp i äganderätten. Högern talade om "lagens totalitära påbrå från den tyska Blut-und-Boden-idén". Partiet "hade i icke ringa utsträckning återfallit i den klassiska liberala syn, som varit så förhatlig för såväl unghögern som för Wohlin."¹⁰⁰

Gentemot nationalsocialismen fanns ändå viktiga skillnader. Någon aggressiv nationalism stod Wohlin inte för, inte heller våldsmentalitet eller stormaktsdrömmar. Han tog också avstånd från tyskaktivismen under världskriget, både det första och det andra. Wohlin stod för en nationellt konservativ linje, djupt förankrad i högerens traditionella historiesyn. Den liberalism som fick ökad resonans inom högeren under 1930-talet såg han på med aldrig sinande avsmak.

Förbundet Svensk Ungdom

Wohlin var med sin kombination av konservativ nationalism, antiparlamentarism, sociala reformidéer och uppskattning av socialdemokratien inte unik. Tidskriften *Svensk Ungdom* var 1935–1939 ett forum för de studenter och yngre akademiker som fångades av tidens högernationella våg men som kritiserade både den etablerade högeren och nationalsocialismen. Utgivare var Fosterländska ungdomssällskapet i Stockholm (från 1937 Förbundet Svensk Ungdom). I tankesätt och personsammansättning finns ett samband med de socialt progressiva högermän som låg bakom broschyren ”Den svenska linjen” 1940 och som efter kriget stred för en mer aktiv högerpolitik i sociala frågor. En ledande tanke för gruppen var att uppnå nationell sammanhållning kring den urgamla svenska folkstyrelsens principer.¹⁰¹

I de första numren presenteras förbundets inriktning. Inte överraskande sätts behovet av en nationell väckelse i första rummet. Likaså har försvaret, den nordiska tanken, samhällets moraliska upplösning (erotiska filmer, ”simpler njutningslitteratur”) och befolkningsfrågan en central roll. Befolkningskommissionens arbete lovordas men man går längre i sina rasbiologiska resonemang. Att folkslag blandades genom historien ses som olyckligt. Med sjunkande nativitet är det svenska folket hotat. ”Dör den svenska folkstammen ut, så går nämligen den folkgrupp under, som enligt alla rasbiologers uppfattning har bevarat den nordiska rasen renast. – – – Därför måste en sträng raskontroll upprättas för att hindra icke önskvärda element att komma in i vårt land.”¹⁰²

Demokratien och parlamentarismen är knappast några honnörsord i *Svensk Ungdom*. En ”materialistisk demokratism” anses ha svikit tanken om plikt, om ansvar för något annat än individen. Man slog vakt om den 500-åriga svenska frihetstraditionen men poängterade att den måste förenas med lag och ordning. Alla parlamentariska partier ansågs mossbelupna och i princip lika liberala och borgerliga (inte heller det var någon komplimang).¹⁰³ Samtidigt ogillade man, främst på nationella grunder, nationalsocialismen. Dess doktriner var förbundet helt främmande, skrev redaktören Gunnar Unger i en ledande artikel 1937: ”Vi ha i vårt eget svenska, historiska förflutna tillräckligt stolta anvisningar om den linje, som i nödens stund bör följas för att behöva tillgripa utländska beläten.”¹⁰⁴ Utrikespolitiskt försvarade man neutraliteten och gav ett visst stöd till Sandlers politik. Sverige skulle gå i spetsen för bildandet av ett nordiskt block till värn för de enskilda staternas oberoende.¹⁰⁵

TORBJÖRN NILSSON

Hos tidens högernationella grupper fanns ofta ett starkt socialpolitiskt engagemang. *Svensk Ungdom* tycks dock mer socialt orienterad än de flesta. Befolkningsfrågan var utgångspunkten för de sociala reformkraven, men det fanns också en oro för växande sociala skillnader, vilket var ett hot mot den nationella enigheten.¹⁰⁶ Bostadsbyggande, hälsovård, statliga åtgärder mot arbetslösheten var några av programpunkterna. Man skilde sig från högern genom att öppet deklarerat att socialpolitik var lika med omfördelning. En rättvisare inkomstfördelning måste innebära att de rikaste betalar mer i skatt. Likaså stödde *Svensk Ungdom* den keynesianska grundtanken om statliga investeringar i konjunkturnedgångar. Någon liberal rädsla för staten hade man inte. Lika tydligt avvisade tidskriften högerns tal om understödstararanda och att sociala reformer skapade ofrihet. Kraven på utbildnings- och forskningsåtgärder, samverkan på arbetsmarknaden, skogsvård, stadsplanering, sociala reformer och en aktiv konjunkturpolitik påminde i mycket om socialdemokratins. I likhet med SAP hävdade man att statens uppgift inte begränsades till rättsstatens. Den måste också bli en välfärdsstat.¹⁰⁷

Utifrån ovanstående karakteristik förefaller *Svensk Ungdom* bara vara en i raden av mer eller mindre extrema högernationella rörelser som kom och gick under 1930-talet. Till skillnad från SNU/SNF och andra ännu mer extrema grupper hade *Svensk Ungdom* emellertid en förhållandevis positiv syn på socialdemokratins. Krisuppgörelsen 1933 betraktades som ”en nationellt befriande handling”. I kommentarerna till riksdagsvalet 1936 vände man sig också mot högerns agitation mot SAP. ”Beskyllningen mot det förra regeringspartiet för att efter en uppnådd arbetarmajoritet vid valet införa en röd diktatur är lika fräck som den är nationellt ansvarslös. Den vittnar om en oerhörd okunnighet om svensk arbetarrörelses hela inställning och om svensk arbetarrörelses historia.” Den svenska arbetarrörelsen berömdes till och med för sin nationella hållning. Folkrörelserna inlemmades också i den nationella traditionen, på ett sätt som var ovanligt för de högernationella. Fackföreningsrörelsen sågs som ett verktyg för planhushållningen. Med en vidgad verksamhet till att också gälla lönepolitik och arbetsfred kunde arbetarna ta del av samhällsstyret. Tidskriften ansåg att storfinansens maktställning måste diskuteras. Det fanns en risk för att den kunde sabotera regeringens politik.¹⁰⁸

Samtidigt förekommer också tankesätt av mer extrem art i *Svensk Ungdom*. Förutom antisemitism kan man också spåra antimoderna drag i den tydliga oron för storstädernas tillväxt, kulturens degenerering och tidens sedeslöshet. Under ytan på neutralitetsargumentet kunde också finnas önskemål om en mer förstående attityd, åtminstone mindre av moraliserande, gentemot Tyskland. I sitt tal om de gamla partiernas kommande hädanfärd fanns också tydliga beröringspunkter med högerextremismen.

Som helhet finns hos *Svensk Ungdom* (och Nils Wohlin) en positiv syn på socialdemokratins, samtidigt som känslorna för demokratins och parlamentarismen är mycket svala. Vad SAP lovordades för var inte rörelsens demokratiskt liberala arv

eller dess modernistiska drag. I stället framhölls intresset för befolkningsfrågan, organisationernas inflytande, planhushållningstanken, neutraliteten och arbetarklassens nyvunna nationella anda.¹⁰⁹ De sociala reformidéerna, som i och för sig inte var antiliberala, förenades hos de unga högerakademikerna dock främst med en bitvis antikapitalistisk retorik och omsorgen om den svenska folkstammen.

På så sätt går det en linje mellan 1930-talets konservativa höger och de socialt progressiva strömningarna inom högern under slutet av 1940-talet. Särskild starka var dessa tankar vid riksstämman 1946. Någon fullständig seger vann man dock inte och på 1950-talet kom den nye partiledaren (från 1950) Jarl Hjalmarsson att i mer liberal anda kräva skattesänkningar och offentliga besparingar. Tillsammans med den hårda konflikten om planhushållningen bidrog detta till att klyftan mellan högern och socialdemokratin vidgades.¹¹⁰

Den socialkonservativa riktningen inom högern hade sina rötter i Kjelléns unghöger. Här fanns en optimistisk syn på socialdemokratin, åtminstone på arbetarklassen vars sociala problem samhället måste åtgärda. Däremot avvisade man klasskampen. Omsorgen om de sämst ställda var i huvudsak grundad på en omsorg om den nationella sammanhållningen. Liberalismens otrugga djungel var i detta perspektiv betydligt mer hotfull än socialdemokratin trygga folkhem.

8. Högern och historien

Högerns brytning med sitt alltmer antidemokratiska ungdomsförbund SNU 1934 innebar inte någon ideologisk helomvändning jämfört med motståndet mot demokratin 20 år tidigare. I själva verket byggde ställningstagandet vid båda tillfällena på ett försvar för vad man betecknade som det traditionella svenska folkstyret, ett system med maktindelning och kungligt inflytande under konstitutionella former. Vid båda tillfällena omfattade partiet en historiesyn grundad på en mytisk tolkning av den svenska historien: dess uråldriga frihetstraditioner, styrelse på nationell grund och traditionella samverkan kungamakt – folk. Demokratin kom under 1930-talet att inlemmas i denna folkstyrelsetradition. Denna sammansmältning blev emellertid inte fullständig. Hela tiden påtalade, även partiets liberalkonservativa ledargestalter som Arvid Lindman, Gösta Bagge, Jarl Hjalmarsson och Ivar Anderson, att demokratin kunde hota de värden som det svenska folkstyret genom seklerna mödosamt hade skapat.

Polemiken mot socialdemokratin snarare ökade än minskade när högern genom uppgörelsen med SNU stod upp för demokratin. SAP ansågs hota friheten både genom sin korporatism och regleringsiver. Större förståelse för socialdemokratin fanns hos nationellt konservativa som Nils Wohlin och akademikerna kring tidskriften *Svensk Ungdom*. De fångades av just de antiliberala drag inom socialdemokratin som AVF alltmer tog avstånd ifrån.

Undersökningen visar också att historien har en avgörande roll för högern under denna tid. Ställningstaganden måste förankras i det förflutnas erfarenheter.

TORBJÖRN NILSSON

Rimligen har det historiska betraktelsesättet fått en svagare ställning, eller åtminstone perspektivet bakåt förkortats, under senare tid. Någon form av historiesyn har dock även ett framstegsinriktat, liberalt systemskiftesparti.

Noter

Artikeln är tillkommen inom det av författaren ledda projektet *Högern 1904–2000. Moderniseringsvän eller fiende?* Projektet finansieras av Riksbankens jubileumsfond och är förlagt vid Samtidshistoriska institutet, Södertörns högskola. Förutom vid institutets seminarier har texten även diskuterats av forskarkollegier vid SCORE, Stockholms centrum för forskning om offentlig sektor.

- 1 G Lindskog, *Med Högern för Sveriges framtid*, 1954.
- 2 A Lindman, *Högern och krispolitiken*, 1934 (Ulfåsa 8/7), resp. *För fädernaärvd frihet*, 1933 (Göteborg 16/9).
- 3 B Girvin, "An International Comparison", i A Seldon & S Ball (eds), *Conservative Century*, 1994, s 695–726.
- 4 En uppfattning som kan återfinnas i litteratur om nationalismen, t ex hos E Hobsbawm, *Nations and nationalism since 1780*, 1991.
- 5 H F Dahl m.fl., *Nytt ljus på okkupationshistorien*, 1991 (Norge), C Bryld & A Warring, *Besaettelsetiden som kollektiv erindring*, 1998 (Danmark).
- 6 Jag har här hämtat inspiration från antropologen Anne Eriksen, *Det var noe annet under krigen*, 1995.
- 7 För djupgående analyser av historiesynen under 1800-talet hänvisas till R Torstendahl, *Källkritik och vetenskapssyn i svensk historisk forskning 1820–1920*, 1964 och N Elvander, *Harald Hjärne och konservatismen*, 1961. S J Boëthius såg den historiska skolans innersta princip som att "den ledande synpunkten inom statslivet måste vara den nationella utvecklingens kraft". "Till frågan om tillkomsten af 1809 års regeringsform", *StvT* 1911.
- 8 Förändringsperspektivet representeras främst av J Hylén, *Fosterlandet främst?* 1991, kontinuitetsperspektivet av S-B Ljunggren, *Folkhemskapitalismen*, 1992.
- 9 Frågan om nationalismens karaktär faller utanför denna uppsats ramar. Här uppmärksammas bara dess betydelse för tolkningen av den svenska historien.
- 10 T Aronson, *Konservatism och demokrati*, 1990.
- 11 I Olle Nymans skildring av borggårdskrisens förhistoria framstår Trygger som den militante antidemokraten, ivrig att under inkonstitutionella former ge kungen inkonstitutionella råd. O Nyman, *Högern och kungamakten 1911–1914*, 1957. För en jämförelse Trygger-Lindman, se även Fredrik Erikssons opublicerade magisteruppsats, *Arvid Lindman, Ernst Trygger och rösträtten*, Södertörns högskola 1998.
- 12 R Danielsen, "Arvid Lindman og Hammarskjöldes regeringsdannelse 1914", *Minervas kvartalstidskrift* 1966. Karakteristiken av Lindman som "odogmatisk" är nog riktig, men knappast "opportunist".
- 13 M Kihlberg & D Söderlind, *Två studier i svensk konservatism 1916–1922*, 1961.
- 14 N Elvander, *Harald Hjärne och konservatismen*, 1961.
- 15 S Olsson, *Den svenska högeranspassning till demokratin*, 2000.

MED HISTORIEN SOM LEDSJÄRNA – HÖGERN OCH DEMOKRATIN 1904–1940

- 16 G B Nilsson, "Demokratiska genombrott med förhinder", i *Kring demokratins genombrott*, 1966. Landstingsvalet i Västmanlands län 1910 medförde en kraftig förändring av landstingets sammansättning, "en fredlig revolution om man så vill", s 118.
- 17 R Torstendahl, *Mellan nykonservatism och liberalism*, 1969, s 169–192. Boken skrevs i uttalad polemik mot E Wärenstam, *Sveriges Nationella Ungdomsförbund och högern 1928–1934*, 1965. Wärenstam bortser i stort sett från de ekonomiska frågorna och Torstendahl betecknar huvudteserna som "delvis starkt dubiösa, delvis klart felaktiga".
- 18 Olsson, s 265.
- 19 För en analys av de skönlitterära bidragen se T Saxlund, *1914 års idéer. En studie i svensk litteratur*, 1975.
- 20 Analysen bygger på en genomgång av AVF:s månadsblad 1915–1920 (föregångaren till *Medborgaren*), Ungkyrkorörelsens tidskrift *Vår Lösen* 1910–1919, *Svensk Tidskrift* 1911–1920, *Karolinska förbundets årskrift* 1910–1922. Därutöver har broschyrer och tal av ledande högermän gått igenom, främst Arvid Lindman, AVF:s centralgestalt de första decennierna, men också statsvetare och historiker inom högern.
- 21 Statsvetare: Boëthius (1850–1924), AK 1891–1902; Fahlbeck (1850–1923), FK 1903–11 och Kjellén (1864–1922), AK 1905–08, FK 1911–17. Historiker: Clason (1867–1925), AK 1907–25; Hjärne (1848–1922), AK 1902–08, FK 1912–18; Hallendorff (1869–1929), AK 1914–17 och Stavenow (1864–1950). Hallendorff var både ekonomhistoriker och statsvetare, Stavenow historiker och statsvetare. Norström (1856–1916) var professor i filosofi och Reuterskiöld (1870–1944) i juridik. Molin (1880–1942) var däremot tidningsman.
- 22 Arvid Lindman, *Hur vårda vi arvet?* 1914, dens. *Tal vid AVF:s i Stockholm 20-årsjubileum*, 1925. Erik Arrhén, *Vitalis Norström – en vägrödjare för svensk konservatism*, 1933
- 23 P Fahlbeck, *Regeringsformen i historisk belysning*, 1910, E Arrhén, *Pontus Fahlbeck och samhället*, 1935.
- 24 A Lindman, *Grundlag och försvar*, 1914.
- 25 S J Boëthius, "Till frågan om uppkomsten av 1809 års regeringsform", *StvT* 1911; P Fahlbeck, *Regeringsformen 1809–1909*, 1909, dens. *Engelsk parlamentarism contra svensk*, 1916; F Lagergren, *På andra sidan välfärdsstaten*, 1999, s 105–107 (om Kjellén); G Rexus, "Några ord om andan i 1809 års grundlagstiftning", *StvT* 1914.
- 26 "Våra medborgerliga rättigheter", *AVF:s månadsblad* 1916:6.
- 27 N Elvander, *Harald Hjärne och konservatismen*, 1961, s 126–130.
- 28 "Till Sveriges folk!", *AVF:s månadsblad* 1917:5 (valupprop).
- 29 *AVF:s månadsblad* 1917:4.
- 30 S Clason, "Gustaf Adolfsminnet", *Vår Lösen* 1910
- 31 R Kjellén, "Sveriges gärning i historien", 1–2, *Vår Lösen* 1910.
- 32 T Norman, "Ansiktet mot öster. Svensk nationalism mot Nationernas förbund", i M Engman (red), *Väst möter öst. Norden och Ryssland genom historien*, 1996, s 201–224.
- 33 Aronson, *Konservatism och demokrati*, s 242.
- 34 E Arrhén, *Rudolf Kjellén och "unghögern"*, 1933.
- 35 P Fahlbeck, *Regeringsformen i historisk belysning*, 1910, A Brusewitz, *Studier öfver 1809 års författningskris*, 1917.

TORBJÖRN NILSSON

- 36 E Arrhén, *Rudolf Kjellén och "unghögern"*, 1933
- 37 H Valentin, *Frihetstiden inför eftervärlden*, 1964, s 43.
- 38 A Lindman, *Grundlag och försvar*, 1914.
- 39 A Lindman, *Hur vårda vi arvet?* 1914.
- 40 A Lindman, *Högerns uppgifter i svensk politik*, 1919.
- 41 C Hallendorff, "Parlamentarismen", *Sv Tskr* 1911.
- 42 S U Palme, "C F Pechlin i andra kammaren 1909", i *Civibus et rei publicae. Festskrift till Georg Andrén*, 1960.
- 43 Som framgår av Palmes artikel fick händelsen ett vetenskapligt efterspel genom att Fredrik Lagerroth inspirerades av debatten. Med sin avhandling *Frihetstidens författning*, 1915, lanserade han en konsekvent liberal tolkning av frihetstidens partiliv. Avhandlingen tillerkändes vissa kvalitéer i en redaktionell artikel i *Svensk Tidskrift*, men helhetsomdömet var bistert: "Som ett försök att säga oss sanningen om den då så beprisade författningens innebörd och utvecklingsmöjligheter är skriften däremot genom sin ensidiga läggning fullständigt förfelad." *Sv Tskr* 1915, s 389–92.
- 44 Verket i fråga är *Svenskarnas och deras hövdingar*. Kylhammars källkritik riktas mot B Orléns avhandling "Heidenstam som barnboks författare", *Sammlaren* 1993, s 48–56. Lagerroth var för övrigt inte helt överraskande kritisk till Heidenstams bok. "Det är icke Sveriges konungar, som har största förtjänsten av den svenska statens uppbyggande. Det är rikets ständer, som äro de rätta riksfäderna. Torgny Lagman är idealet och den legendariska ur-bilden för en sann svensk parlamentariker utan fruktan och tadel." Se U Sjödel, "Kungamakt och aristokrati i svensk 1900-talsdebatt", *HT* 1965.
- 45 G Rexius, "Parlamentarism och svensk tradition", *Sv Tskr* 1917.
- 46 En ihärdig motståndare till denna riktning i svensk historia är Anders Fryxell (1795–1881). Fryxell utvecklade främst i *Om aristokrat-fördömandet i den svenska historien* (1845–1850) sin syn på adelns viktiga konstitutionella strävanden.
- 47 "Mot partisplittringen, mot frihetstiden med dess kungliga namnstämpel, ställs den nationella enigheten manifesterad i det obrytbara sambandet mellan konungen och hans folk." J Stenkvist, "Sven Hedin och bondetåget", i K Johannesson m fl (red), *Heroer på offentlighetens scen*, 1987, s 261 f. Stenkvist visar också hur mytologiska historieskildringar, som den om Torgny Lagmans karska uppträdande mot Olov Skötkonung, kunde ha en tvekydig karaktär. Även liberalerna gjorde anspråk på Torgny Lagman (s 321 ff).
- 48 "Den 6 februari", *AVF:s månadsblad* 1916:1.
- 49 Kihlberg, s 27.
- 50 H Hjärke, "Karl XII från europeisk synpunkt", *Karolinska Förbundets årskrift* 1919. Om synen på Karl XII, se även S Ekman, "Något om Karl XII", i *Historier från Frescati*, 1995.
- 51 J Torbacke, *Försvaret främst*, 1983. Delstudien "Det manande exemplet från vårt förlutna. Karolinska Förbundet och försvarsrörelsen 1910–1914", s 43–113.
- 52 E Lönnroth, "Karl XII:s pånyttfödelse", *DN* 4/8 1955 samt "Borggårdskrisen 1914 och Karl XII", *DN* 6/8 1955.
- 53 K-G Hildebrand, *Till Karl XII-uppfattningens historia*, 2, *HT* 1955. Citatet härrör från artikeln "Svensk neutralitet" i *Sv Tskr* 1915.
- 54 R Kjellén, "Den 30 november 1718–1918", *NDA* 30/11 1918.

MED HISTORIEN SOM LEDSJÄRNA – HÖGERN OCH DEMOKRATIN 1904–1940

- 55 N Edling, *Det Nya Sverige 1907–1914*. Otryckt c-uppsats i historia, Stockholms universitet 1985.
- 56 Torbacke, s 162.
- 57 Torbacke, s 111.
- 58 Wärenstam, s 25, 55, 145.
- 59 Graden av oberoende hade dock diskuterats tidigare. I samband med valrörelsen 1928 försökte AVF att inordna SNU i högerorganisationen. A Ranehök, *Allmänna Valmansförbundet och SNU 1927–1930*, 1956.
- 60 För konfliktens utveckling se tidigare nämnda verk av Wärenstam 1965 och Torstendahl 1969.
- 61 Analysen bygger på en genomgång av *Medborgaren* 1931–1940, *Svensk Tidskrift* 1930–32, 1936–40 (uppehåll 1933–35), Arvid Lindmans tal samt artiklar och tal från andra framträdande partiföreträdare.
- 62 T Aronson, *Gösta Bagges politiska tänkande*, 1993, s 176–183.
- 63 T Aronson, *Konservatism och demokrati*, s 250–51.
- 64 E Arrhén, ”Pänyttfödelse – icke reaktion”, *SvD* 13/9 1932. Arrhén var lektor i historia, ordförande för Heimdal samt redaktör för SNU:s *Nationell Tidning* 1929–33 och för det nya ungdomsförbundets *Ungsvensk Lösen* 1934–37.
- 65 E Arrhén, ”Rudolf Kjellén och nazismen”, *SvD* 26/10 1933.
- 66 I Anderson, *Högern och den nya tiden*, 1934. Koncept till tal i förvar hos Torbjörn Nilsson.
- 67 ”Frihetsinnet och slavsinnnet”, *Medborgaren* 1932:2. Liknande formuleringar om ”vårt historiska samhällsskick, som av ålder vilar på lagfaren frihet och folklig självstyrelse” finns i ”Till Sveriges folk!”, *Medborgaren* 1933:3.
- 68 ”Vår svenska väg”, *Medborgaren* 1933:2.
- 69 A Lindman, *Mot bolsjevism och klasskamp*. Tal i Delsbo 17/4 1933. Samma tema anslås i ett tal i Göteborg i samband med det nationella medborgartåget 16/9 1933, *För fädernaärvd frihet*. Ett annat exempel är *Frihet eller förtryck*, tal hållet i Stockholm 14 och 16/3 1935.
- 70 S Oredsson, ”Stormaktsdrömmar och stridsiver. Ett tema i svensk opinionsbildning och politik 1910–1942”, *Scandia* 1993, s 279. Oredsson pekar också på att de svenska stormaktsdrömmarna bland akademiker och militärer avtar efter juni 1941.
- 71 Slutsatsen bygger på en analys av tal och artiklar om nationalsocialismen 1933–34 av Arvid Lindman, Gösta Bagge, Ivar Anderson och Erik Arrhén samt ledande artiklar i *Medborgaren* samma år.
- 72 I Anderson, *Högern och nationalsocialismen*, 1934.
- 73 ”Till Sveriges folk!”, *Medborgaren* 1933:3.
- 74 I Anderson, ”Konungen och regeringen måste över klass och parti hävda statsintresset”. Tal vid medborgartåget i Stockholm, *SvD* 22/5 1933. Se även Erik Arrhén i *Medborgaren* 1933:10: ”Striden står idag hetare än någonsin mellan å ena sidan den svenska borgerlighetens kärntrupp, de konservativa, och å andra sidan de internationella eller utifrån importerade, socialistiska rörelserna, bolsjevism, socialdemokrati och nationalsocialism.”
- 75 A Lindman, *För fädernaärvd frihet*, 1933.
- 76 ”Vår svenska väg”, *Medborgaren* 1933:2.
- 77 ”Högern och SNU”, *Medborgaren* 1934:5.

TORBJÖRN NILSSON

- 78 A Lindman, *För fäderneärvd frihet*, 1933; "Frihetssinnet och slavsinnets", *Medborgaren* 1932:2.
- 79 S Olsson, s 238 f.
- 80 E Wittenberg, "Konservatism och nationalsocialism", *StvT* 1942. En samtida liknande tolkning görs också av statsvetaren och högermannen Georg André i "Konservatism och nazism", *SvD* 21/11 1934. Måltavlan är främst Adrian Molin vars öppna sympatier för nationalsocialismen väckt stor uppmärksamhet. Se även E Arrhén i *Medborgaren* 1933:10.
- 81 Några internationella jämförelser har här inte kunnat göras. Men det bör påpekas att förhållandet mellan AVF och SNU har direkta motsvarigheter i både Norge och Danmark. Nationalsocialismen var i hög grad en ungdomsrörelse och i båda länderna uppstod antidemokratiska strömningar inom de konservativa ungdomsförbunden.
- 82 A Isaksson, *Per Albin IV. Landsfadern*, 2000, s 248.
- 83 Torstendahl, s 169–92. Wärenstam framhöll också de organisatoriska tvisterna. Mer rimligt är det dock att betrakta dessa som en reflex av de politiska och ideologiska motsättningarna. Först när dessa bröt ut blev organisationsfrågorna riktigt inflammerade. Statsvetaren Åke Sundell har intagit en mellanställning ifråga om ekonomi eller demokrati, se dennes *Den svenska högerns assimilering av ekonomisk liberalism*, 1989, s 221 f.
- 84 S Olsson, s 263 f. *SvD* 10/12 1933, referat av Lindmans anförande vid möte med Konservativ Ungdom (partilokal ungdomsorganisation som bildades innan den definitiva brytningen AVF-SNU).
- 85 S Olsson, s 262–63.
- 86 T Aronson, *Gösta Bagges politiska tänkande*, s 177.
- 87 I Anderson, *Högern och nationalsocialismen*, 1934.
- 88 T Aronson, *Svenska högerledare och konservatismen*, s 265 (Lindman och Bagge).
- 89 A Lindman, *Mot bolsjevism och klasskamp*, 1933.
- 90 I Anderson, *Högern och nationalsocialismen*, 1934 (föredrag på våren) och *Högern och den nya tiden*, 1934 (1/7)
- 91 T Aronson, *Svenska högerledare och konservatismen*, s 251.
- 92 G Bagge, *Högern i opposition*, 1937.
- 93 Torstendahl karakteriserar kraftmätningen med SNU som att "en traditionell liberal värdering hade segrat över en traditionell konservativ". R Torstendahl, *Mellan nykonservatism och liberalism*, s 76.
- 94 "De socialistiska och kommunistiska klasspartierna äro bägge, icke bara det sista partiet av de två, fiender till demokratisk livs- och samhällssyn". *Medborgaren* 1933:6.
- 95 J Hjalmarson, *Högerns idéprogram. En kommentar*, 1937.
- 96 A Lindman, *Högerpolitik i orostider*, 1934.
- 97 L Lewin, *Planhushållningsdebatten*, s 81 f.
- 98 För analysen av Wohlin har främst använts B Hagård, *Nils Wohlin. Konservativ centerpolitik*, 1976.
- 99 *Nationell Tidning* 1935:27–28. Mötet var arrangerat av SNU och Svenska Landsbygdens Ungdom (SLU).
- 100 Hagård, s 436.

MED HISTORIEN SOM LEDSJÄRNA – HÖGERN OCH DEMOKRATIN 1904–1940

- 101 Bland tidskriftens bidragsgivare återfanns P G Andréén, Erik Anners, Svante Bergström, Gunnar Biörck, Bo Giertz och Gunnar Unger (redaktör från 1937). Andréén och Unger var tillsammans med A Fredborg, T T:son Höjer, Å Leissner och P G Nordin författare till 1940 års skrift och Anners fanns med bland sympatisörerna. Samma krets låg bakom tidskriften *Obs!* (1944–55) med Unger som redaktör. *Obs!* blandade underhållande och litterära artiklar med konservativ polemik, oftast i satirens form.
- 102 ”Befolkningsfrågan”, *Svensk Ungdom (SU)* 1935:2. ”Vårt folks livsfråga”, 1937:4 (stöd till befolkningskommissionen). Antisemitisk prägel har också artiklarna om de judiska akademiker som fick en fristad i Sverige, även om man markerade en distans till nationalsocialisternas propaganda. Se nr 1937:8 om fallet Katz.
- 103 ”Ungdomens ansvar”. *SU* 1936:1. Om konstitutionella frågor se ”Vad vill FSU?”, 1937:10. Här ställs kravet på ”en stark nationell statsmakt på folkförtroendets grund”, vilket uppenbarligen inte är lika med parlamentarism. Om partierna, se broschyren *Den nationella oppositionen*, 1937. Enligt KB:s anteckningar är den författad av G Biörck. I Biörcks broschyr är kritiken mot demokratin starkare än den som tidskriften presenterade. Mycket tydligt ställs den orkeslösa äldre generationen mot ungdomens vitalitet: ”För vårt sätt att se arbetar utvecklingen hos oss därhän, att det parlamentariska systemet blir ett direkt hot emot folkets framtid, flertalet blir icke längre en norm för avgörande av folkets väl, när flertalet blir en åldrande, förbrukad, improduktiv generations vapen att bekämpa en ung, skapande generations livskrav.”
- 104 *SU* 1937:1.
- 105 ”Vad vill FSU?”, *SU* 1937:10.
- 106 ”Ödets bud”, *SU* 1935:3. ”Befolkningslager, som leva på en sådan standard, att de känna sig inte ha något annat än sina bojar att förlora, kunna inte känna sig solidariska med landet.” *SU* 1936:6–7.
- 107 ”Den svenska fattigdomen”, 1937:2. 1936:8 (om konjunkturpolitiken). ”Staten och näringslivet”, 1938:10, ”Vad vill FSU?”, 1937:10 (om välfärdsstaten).
- 108 ”Den närmaste uppgiften”, *SU* 1936:8 (cit. ”Klyftan”, 1936:10, ”Folklig nationalism”, 1938:5 (om arbetarrörelsens nationalism och folkrörelserna), ”Fackföreningsrörelsen som planhushållningsobjekt”, 1938:6–7, ”Årets val och framtiden”, 1938:8 (storfinansens roll).
- 109 I sina memoarer, *Rapsodi i blått* (1974), tillstår Unger att *Svensk Ungdom* innehöll ”mycket dumheter”. Betydelsen av ett fritt näringsliv insåg man inte. Gruppen ville vara ett slags nationellt Clarté och kanske det därför inte var någon slump att ett par av de mest aktiva blev socialdemokrater, skriver Unger och nämner dåvarande landshövdingen i Västmanland, Gustav Cederwall. Denne hade varit redaktör för tidskriften 1937 samt skrivit flera av de artiklar som prisade arbetarrörelsen. Därför hade han gjort karriär inom statsförvaltningen som kansliråd och statssekreterare innan landshövdingposten blev hans 1961.
- 110 Ljunggren, s 84–100 (om efterkrigsåren), 159 f (1950-talet); S Granström, *Tillkomsten av högerns efterkrigsprogram*, otr. lic.avhandling i statsvetenskap Uppsala 1967. SAP:s radikaliserings efter krigsslutet tycks dock ha gjort att den socialpolitiskt progressiva falangen inom höger inte fullt ut kom att dela föregångarnas positiva syn på partiet. Däremot närmade man sig socialdemokratin i den praktiska socialpolitiken.